

Albert Izdebski

*Pracownia Ewaluacji Jakości Kształcenia
Uniwersytet Warszawski*

Wydatki studentów Uniwersytetu Warszawskiego

Wstęp

Od początku lat dziewięćdziesiątych w Polsce systematycznie wzrastała liczba osób kształcących się na wyższych uczelniach. Przykładowo w 1990 roku liczba studentów wyniosła około 400 tys. osób, zaś dziesięć lat później była już blisko sześciokrotnie wyższa (por. GUS 1993, 2002). Obecnie na wyższych uczelniach kształci się ponad 2 miliony osób. Pod względem liczby studentów Polska ustępuje niektórym krajom UE – Francji, Niemcom i Wielkiej Brytanii (por. Eurostat 2009). Gdy jednak liczbę studentów przeliczymy na liczbę ludności danego kraju, to okazuje się, że Polska zajmuje pierwsze miejsce wśród krajów UE pod względem liczby osób kształcących się w systemie szkolnictwa wyższego. Jak wynika z najnowszych danych w roku akademickim 2009/2010 wśród młodzieży w wieku od 19 do 24 lat ponad połowa kontynuowała edukację (por. GUS 2010), a z tego przeważająca większość na studiach wyższych.

Upowszechnienie kształcenia na wyższych studiach było możliwe dzięki zwiększeniu podaży liczby miejsc – w szczególności na studiach wieczorowych i zaocznych – na uczelniach publicznych oraz dynamicznemu wzrostowi liczby niepublicznych szkół wyższych. A więc procesy zwiększenia dostępności kształcenia na wyższych uczelniach wiązały się ściśle ze zmianami w zakresie finansowania edukacji na tym poziomie. Studia wyższe stały się dostępne dla osób, które było stać na opłacenie nauki. Oznacza to, że w trakcie przebudowy systemowej koszty upowszechnienia nauki na najwyższym szczeblu edukacyjnym były i nadal są ponoszone w znacznej mierze przez pojedyncze, polskie rodziny.

Problem kosztów studiowania od wielu lat budzi dyskusje. Jedną z głównych osi debaty koncentruje się na kwestii ograniczania barier finansowych w dostępie do systemu wyższego szkolnictwa. W sytuacji, gdy większość dostępnych miejsc na studiach jest odpłatna, to możliwości finansowe stanowią dla bardzo wielu zdolnych, młodych ludzi poważne ograniczenie w dostępie do kształcenia na wyższych uczelniach. Wielu z nich po uzyskaniu świadectwa dojrzałości, nie widząc możliwości sfinansowania nauki, nie decyduje się na podjęcie studiów wyższych, zaś niektórzy studenci z przyczyn finansowych są zmuszeni przerwać naukę. Oznacza to, że w polityce społecznej konieczne są takie rozwiązania, które będą skutecznie ograniczały wpływ sytuacji materialnej rodzin na dostęp do nauki na poziomie wyższym. W konstruowaniu systemów stypendialnych równie ważne jak możliwości budżetowe powinny być informacje o wysokości kosztów nauki ponoszonych przez studenta. Chodzi bowiem o to, aby wsparcie – jakie w postaci stypendium otrzymuje student – efektywnie ograniczało bariery pojawiające się między zamożnymi i niezamożnymi studentami. Zatem wiedza o wysokości wydatków studenckich powinna stanowić użyteczne narzędzie przy konstruowaniu systemu stypendialnego.

Cel badania

To, że każdy student – nawet ten kształcący się w trybie stacjonarnym na publicznej uczelni, a więc taki, który nie jest obciążony opłatami za naukę – ponosi pewne wydatki związane z kształceniem, nie podlega dyskusji. W różnych debatach podejmuje się próby udzielenia odpowiedzi na pytanie, ile kosztują studia wyższe. Niestety zazwyczaj odpowiedzi mają charakter czystej spekulacji, gdyż koszty studiowania ustala się arbitralnie na podstawie koszyka niezbędnych studentowi dóbr i usług. W efekcie pojawia się pewien przybliżony, szacunkowy koszt studiów, jednak tak szacowane koszty studiowania zwykle znacznie się różnią. Różnice te wynikają bezpośrednio z przyjętych założeń dotyczących tego, co uznamy za niezbędne wydatki związane ze studiowaniem oraz z regionalnych różnic cen.

Celem poniższego artykułu jest przedstawienie poziomu wydatków studenckich oszacowanych na podstawie badań empirycznych wśród osób kształcących się na największej polskiej uczelni – Uniwersytecie Warszawskim. Uzyskane wyniki mają co prawda charakter orientacyjny, ale ich główną zaletą jest to, że pozwalają określić zarówno wysokość ogólnych wydatków związanych ze studiowaniem, jak i poszczególne kategorie studenckich wydatków, a przy tym nie opierają się na arbitralnych szacunkach. Ponadto umożliwiają wskazanie kosztów studiowania na odmiennych trybach studiów, na różnych kierunkach studiów czy kolejnych etapach kariery studenckiej. Zebrany materiał także w pewnym zakresie pozwala podjąć próbę odpowiedzi na ważne pytanie o stopień, w jakim sytuacja materialna przesądza o wydatkach związanych ze studiowaniem.

Charakterystyka badania

Analizy należy poprzedzić krótkim omówieniem specyfiki materiału empirycznego, bowiem przyjęte rozwiązania metodologiczne w badaniach – zwłaszcza w tych poświęconych wydatkom – w sposób bezpośredni decydują o uzyskanych wynikach.

W okresie od 1 czerwca do 31 lipca 2009 roku Pracownia Ewaluacji Jakości Kształcenia Uniwersytetu Warszawskiego przeprowadziła II edycję „Ogólnouniwersyteckiej Ankiety Oceniającej Jakość Kształcenia” wśród studentów uczelni. Dzięki wykorzystaniu specyficznych rozwiązań metodologicznych i nowoczesnych technologii na etapie realizacji przedsięwzięcia badawczego możliwe było zebranie opinii wszystkich zainteresowanych studentów UW¹. W badaniu uczestniczyło ponad 10 tysięcy studentów² uczelni. Wśród pytań ankietowych zamieszczonych kilka dotyczących wysokości wydatków studenckich związanych bezpośrednio ze zdobywaniem wykształcenia.

Wydatki związane ze studiowaniem można rozumieć w sposób szerszy lub węższy. W pierwszym przypadku do wydatków zalicza się wszelkie te, które ponosi student (lub jego rodzice), a więc przede wszystkim koszty utrzymania, ewentualne opłaty za studia, i kwoty przeznaczane na zakup pomocy dydaktycznych. W węższym rozumieniu przez wydatki studenckie rozumie się jedynie te, które są bezpośrednio związane ze zdobywaniem wykształcenia, a więc abstrahuje się od kosztów utrzymania, które nie są tak ściśle związane procesem kształcenia. W naszych badaniach zdecydowaliśmy się na wąskie rozumienie wydatków związanych ze studiami i w rezultacie badanych poprosiliśmy, aby oszacowali wysokość swoich wydatków na: podręczniki, kserokopie, inne pomoce naukowe, dojazdy, opłaty za studia i inne.

Innym ważnym aspektem pomiaru było rozwiązanie problemu sezonowości wydatków studentów. Oczywiście jest, że w niektórych miesiącach – zwłaszcza przed sesją – studenci przeznaczają większe kwoty na zakup podręczników lub kserowanie notatek. To oznaczało, że nie można było studentów po prostu zapytać o wysokość wydatków w ostatnim miesiącu i na tej podstawie określić wysokość ich wydatków. Respondentów prosiliśmy więc, aby oszacowali swoje łączne wydatki w całym roku akademickim. Można bowiem przypuszczać, że wydatki na podręczniki, opłaty za studia czy pomoce naukowe są tak znaczącymi pozycjami w budżecie, że dobrze zapadają w pamięć i w efekcie studenci są w stanie w miarę precyzyjnie odtworzyć ich wysokość. Niemniej jednak należy podkreślić, że w związku ze sposobem pozyskiwania informacji, techniką badania uzyskane wyniki należy traktować z odpowiednią ostrożnością i uznać za takie, które dostarczają orientacyjnego obrazu sytuacji³.

¹ Więcej na temat założeń, celów i przyjętych rozwiązań metodologicznych w ogólnouniwersyteckich badaniach studentów UW zob. Izdebski (2010).

² Ściśle biorąc studentów kształcących się na studiach licencjackich, uzupełniających magisterskich lub jednolitych magisterskich.

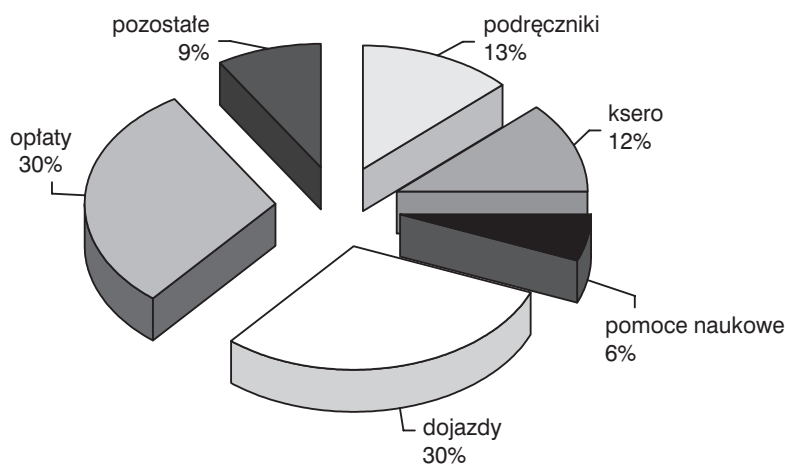
³ Na marginesie można powiedzieć, że badania mające na celu dokładne oszacowanie wysokości i struktury wydatków są prowadzone przy pomocy złożonej metodologii, w której zasadniczą rolę odgrywa systematyczny zapis wydatków według celów. Na ten temat por. GUS (1999) oraz Eurostat (2003).

Pytania o wydatki należą do tak zwanych pytań drażliwych, czyli takich, które ingerują bardziej niż inne w poczucie prywatności badanych. W efekcie odpowiadając na nie, respondenci dużo częściej niż w przypadku innych pytań nie udzielają odpowiedzi lub podają nieprawdziwe informacje. W badaniu na pytania dotyczące wydatków związanych ze studiowaniem odpowiedzi udzieliło 9822 respondentów, to jest 97% osób objętych badaniem. Dodatkowo w dalszych analizach uwzględniono jedynie 98% tych odpowiedzi, gdyż z analiz wykluczono 2% badanych zajmujących skrajne miejsca w rozkładzie wydatków⁴. Takie rozwiązanie jest częstą praktyką w analizach wydatków/dochodów. U jego podstaw leży pogląd, że skrajne grupy respondentów zdecydowanie niedoszacowują lub znacznie przeszacowują swoje wydatki, a więc ich odpowiedzi w sposób znaczący mogą zniekształcić uzyskane wyniki.

Struktura wydatków studenckich

Omówienie wyników wypada rozpocząć od ogólnej charakterystyki struktury wydatków studenckich, a więc od udzielenia odpowiedzi na pytanie: na co studenci UW ponoszą największe wydatki?

Rysunek 1. Struktura wydatków studentów Uniwersytetu Warszawskiego (w %)

Jak wynika z powyższych danych największy udział wśród studenckich wydatków stanowią te przeznaczane na uregulowanie opłat za studia oraz koszty dojazdów na zajęcia. W badanej zbiorowości blisko dwie trzecie wydatków przeznaczono na te cele, a więc nie były to wydatki w sposób ścisły związany ze zdobywaniem wiedzy i rozwojem naukowym. Z kolei najmniejszy udział w ogólnej puli kosztów związanych ze studiowaniem stanowiły wydatki na pomoce naukowe.

Powyższe wyniki nie powinny zaskakiwać, gdyż dotyczą one wydatków całej zbiorowości objętej badaniem, w której znaczną część stanowią studenci studiów niestacjonarnych.

⁴ Odpowiednio: 1% badanych deklarujących najniższe wydatki oraz 1% badanych deklarujących najwyższe wydatki w badanej zbiorowości.

A więc osoby ponoszące opłaty za studia i dodatkowo często dojeżdżające na uczelnie z miejscowości znacznie oddalonych od Warszawy. Toteż analiza struktury wydatków studenckich musi uwzględniać zróżnicowanie badanych według trybu studiów. Faktycznie, jak unaoczniają poniżej prezentowane, wyniki: struktura wydatków studentów jest silnie uzależniona od trybu kształcenia.

Tabela 1. Struktura wydatków studentów Uniwersytetu Warszawskiego według trybu studiów (w %)

Tryb studiów	Procent wydatków przeznaczony na:					
	opłaty za studia	dojazdy	podręczniki	ksero	pomoce naukowe	pozostałe
stacjonarne	5,1	41,4	17,6	15,9	7,8	12,2
niestacjonarne – wieczorowe	80,0	7,7	4,7	2,6	1,6	3,4
niestacjonarne – zaoczne	80,5	8,2	5,0	2,5	1,5	2,3

Studenci studiów stacjonarnych przeznaczają zdecydowanie większą część swojego budżetu na wydatki ściśle związane ze zdobywaniem wiedzy niż osoby kształcące się w trybie niestacjonarnym. W przypadku studentów stacjonarnych łączny udział wydatków przeznaczanych na podręczniki, pomoce naukowe i ksero wynosi ponad 41%, czyli jest ponad trzykrotnie wyższy niż w przypadku osób kształcących się w trybie niestacjonarnym. Innym ważnym wnioskiem płynącym z tej analizy jest ustalenie, że struktura wydatków studentów niestacjonarnych – niezależnie od tego, czy kształcą się na studiach wieczorowych, czy też na zaocznych – jest bardzo podobna.

Wysokość wydatków studenckich i ich uwarunkowania

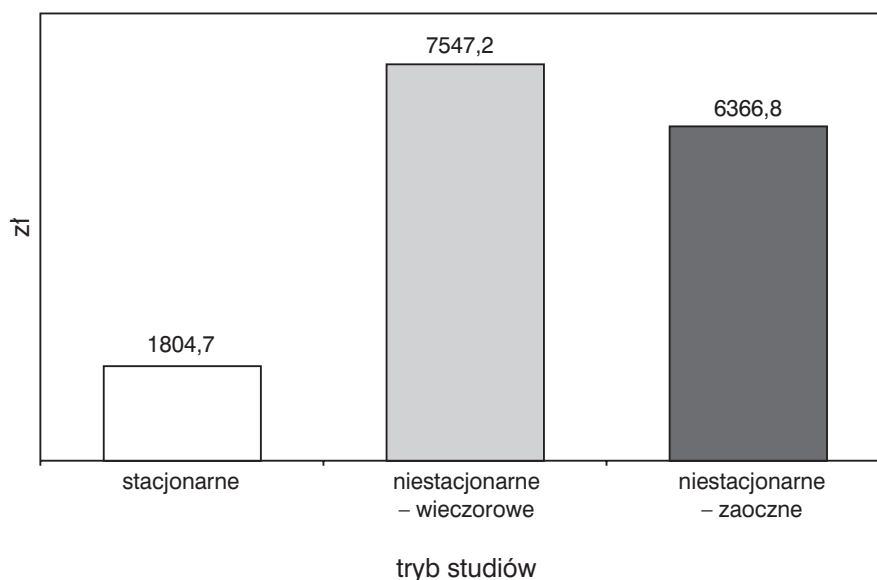
Poza różnicami w strukturze wydatków studentów interesująca jest wielkość środków finansowych przeznaczanych na studiowanie. Najogólniej charakteryzując uzyskane wyniki, można powiedzieć, że student Uniwersytetu Warszawskiego w roku akademickim wydaje przeciętnie 3540 zł. Czyli przeliczając tę kwotę na miesiąc realnej nauki, zdobywanie wyższego wykształcenia kosztuje studenta około 350 zł miesięcznie⁵. Należy podkreślić jednak, że ta średnia wielkość bardzo słabo odzwierciedla rzeczywiste wydatki badanych, gdyż wśród studentów występuje bardzo duże zróżnicowanie wysokości wydatków. Jak pokazały szczegółowe analizy maksymalna rozpiętość wydatków w badanej zbiorowości sięgała kilkunastu tysięcy złotych.

Tak jak należało oczekiwać pod względem wysokości wydatków przeznaczanych na kształcenie bardzo silnie różnicującym czynnikiem okazał się tryb studiów. Wśród osób

⁵ Biorąc pod uwagę okres wakacji, można przyjąć, że rok akademicki trwa 10 miesięcy. A więc wydatki studenckie w skali roku akademickiego oznaczają koszty ponoszone tylko przez okres 10, a nie 12 miesięcy.

kształcających się w trybie stacjonarnym średnie wydatki kształtowały się na relatywnie niskim poziomie – 1800 zł w skali roku akademickiego, a więc wyniosły około 180 zł na miesiąc.

Rysunek 2. Przeciętna wysokość wydatków studentów Uniwersytetu Warszawskiego według trybu studiów (w zł)

Natomiast wśród studentów niestacjonarnych kwoty wydatkowane na kształcenie były zdecydowanie – czterokrotnie – wyższe. I tak w przypadku studentów kształcących się zaocznie średnie wydatki w skali roku wyniosły ponad 6300 złotych, co w skali miesiąca oznacza koszt 630 zł. Z kolei w grupie studentów wieczorowych przeciętne wydatki kształtowały się na poziomie ponad 7500 zł, czyli na miesiąc około 750 zł. Należy podkreślić, że zwłaszcza w przypadku studentów niestacjonarnych obciążenie finansowe wynikające ze zdobywania wiedzy jest znaczne. Przyjmując przeciętne wynagrodzenie w kraju za punkt odniesienia – które w 2009 roku oscylowało w okolicach 3100 zł brutto⁶, a więc nieco ponad 2200 zł netto – to okazuje się, że miesięcznie student niestacjonarny UW musiał przeznaczyć na kształcenie około jednej trzeciej przeciętnego wynagrodzenia.

Szczegółowe analizy wysokości wydatków według celów wśród studentów różnych trybów dostarczają bardzo interesujących wyników. Otóż, pomimo że struktura wydatków osób kształcących się w trybach stacjonarnym i niestacjonarnym jest wyraźnie odmienna, to wysokość kwot przeznaczanych na materiały związane bezpośrednio ze zdobywaniem wiedzy (zakup podręczników, pomocy naukowych, wydatki na ksero) są wśród studentów poszczególnych trybów studiów zbliżone.

⁶ Por. <http://www.stat.gov.pl/gus/5840_1630_PLK_HTML.htm>.

Tabela 2. Przeciętne parametry charakteryzujące wysokość wydatków studentów Uniwersytetu Warszawskiego według trybu studiów

Tryb studiów		Wydatki przeznaczane na:					
		opłaty za studia	dojazdy	podręczniki	ksero	pomoce naukowe	pozostałe
stacjonarne	Średnia	141,34	507,02	210,24	173,32	121,14	651,62
	Współczynnik zmienności	5,40	1,00	1,15	0,95	2,74	3,15
niestacjonarne – wieczorowe	Średnia	6084,65	562,15	298,05	159,32	108,54	334,49
	Współczynnik zmienności	0,32	1,15	1,19	0,97	1,88	3,10
niestacjonarne – zaoczne	Średnia	5177,10	517,48	280,21	134,10	91,17	166,77
	Współczynnik zmienności	0,34	1,00	1,00	0,99	2,21	2,99

Przeciętne wydatki na podręczniki w roku akademickim studentów poszczególnych trybów zawierają się więc w przedziale od 210 do 298 zł. Nieco upraszczając, można powiedzieć, że za taką kwotę student może nabyć cztery podręczniki akademickie. Wyniki pokazują też, że studenci niestacjonarni wydają nieco więcej na podręczniki niż osoby kształcące się na studiach stacjonarnych. Ta różnica, ogólnie biorąc, odpowiada cenie jednego podręcznika.

Z kolei przeciętne wydatki na ksero wynosiły od 134 do 173 zł w roku akademickim. Oznacza to, że w roku typowy student płaci za około 700 stron odbitek kserograficznych. Kwoty przeznaczane na usługi ksero należy uznać za relatywnie wysokie, gdyż stanowią one około 50% wartości kwot wydawanych na zakup podręczników. Przypuszczalnie na ten stan rzeczy ma wpływ kilka czynników. Po pierwsze studenci mają zwyczaj uzupełniania swoich notatek przed sesją i wówczas, nie zważając na koszty, masowo kserują notatki kolegów. Po drugie, przy dość wysokich cenach książek i częstym braku wznowień jest to jedyna dostępna możliwość pozyskania materiału do nauki. Warto także zwrócić uwagę, że studenci stacjonarni przeznaczają nieco wyższe kwoty na ksero niż studium w trybie niestacjonarnym. Uwzględniając przy tym przeciwną zależność występującą między wysokością wydatków na podręczniki a trybem studiów, można przypuszczać, że studenci niestacjonarni chętniej dokonują zakupów podręczników niż stacjonarni, natomiast ci drudzy częściej wydają pieniądze na kserokopie.

Przeciętne wydatki studentów na pomoce naukowe w roku akademickim oscylują wokół kwoty 100 zł, która ogólnie odpowiada cenie jednego kalkulatora naukowego. W przy-

padku tej kategorii wydatków związanych ze studiowaniem także odnotowujemy pewne różnice między osobami kształcącymi się na różnych trybach studiów – nieco wyższe sumy na zakup pomocy naukowych wydają osoby kształcące się w trybie stacjonarnym. Jednak w tym wypadku obserwowane różnice między osobami kształcącymi się na różnych trybach studiów są nieznaczne.

O różnicy wysokości wydatków studentów różnych trybów przesądza – z oczywistych powodów – suma środków przeznaczanych na opłaty za studia. O ile przeciętne semestralne opłaty za studia wśród osób kształcących się na studiach stacjonarnych wyniosły około 140 zł w roku akademickim⁷, o tyle wśród studiujących w trybie zaocznym wysokość opłat za naukę wyniosła 5100 zł w skali roku akademickiego, a więc 510 zł miesięcznie. Wśród osób kształcących się w trybie wieczorowym przeciętne wydatki ponoszone na opłaty za studia były jeszcze wyższe: 6080 zł w skali roku, co oznacza nieco ponad 600 zł miesięcznie.

Zamieszczone w tabeli 2 współczynniki zmienności⁸ dla poszczególnych kategorii wydatków studentów przyjmują wysokie wartości. Tym samym informują o bardzo dużym zróżnicowaniu wydatków w badanej zbiorowości. Poniekąd należało tego oczekiwać, gdyż analiza dotyczy studentów różniących się pod względem wielu ważnych cech, na przykład kierunku czy roku studiów. Jednak w tym miejscu warto podjąć inny problem, który można sprowadzić do pytania: czy wśród studentów są osoby, które zupełnie nie ponoszą wydatków na materiały potrzebne w trakcie studiów? W szczególności interesujące jest to, jak wielu badanych nie przeznaczało żadnych środków finansowych na te kategorie wydatków, które są związane ściśle z procesem zdobywania wykształcenia na wyższej uczelni, a więc na zakup podręczników, pomocy naukowych.

Tabela 3. Procent studentów Uniwersytetu Warszawskiego nieprzeznaczających żadnych środków finansowych na poniższe kategorie wydatków według trybu studiów

Tryb studiów	Kategorie wydatków			
	podręczniki	ksero	pomoce naukowe	pozostałe
stacjonarne	19,5	2,2	29,4	67,5
niestacjonarne – wieczorowe	12,1	4,1	28,5	60,8
niestacjonarne – zaoczne	12,8	6,4	35,2	59,4

⁷ W tym miejscu wypada powiedzieć, że opłaty za studia wśród studentów stacjonarnych deklarowała zdecydowana mniejszość. Są to zapewne osoby, które w terminie nie zaliczają egzaminów i w związku z tym ponoszą koszty na opłaty za możliwość warunkowego kontynuowania studiów.

⁸ Miara ta została obliczona jako stosunek odchylenia standardowego do wartości średniej arytmetycznej.

Uzyskane wyniki są dość zaskakujące, bowiem okazuje się, że stosunkowo duża grupa studentów deklarowała, iż nie ponosi wydatków na – wydawałoby się podstawowe i niezbędne – materiały zwyczajowo wykorzystywane w trakcie nauki na wyższej uczelni. Około jednej trzeciej studentów deklarowało, że w przeciągu roku akademickiego nie zakupiło pomocy naukowych. Wśród studentów studiów stacjonarnych co piąty nie zakupił żadnego podręcznika; wśród studentów studiów niestacjonarnych odsetek takich osób był nieco niższy – około 12, choć i tak wydaje się dość wysoki. Najbardziej powszechnymi wydatkami na materiały pomocne w nauce są te przeznaczane na usługi kserograficzne. Powyższe wyniki nasuwają ogólne pytanie o współczesny styl zdobywania wiedzy osób kształcących się na UW, czyli o to, w jaki sposób studiują studenci, skąd czerpią wiedzę? Skoro tak duża część z nich przyznaje, że przez cały rok akademicki nie zakupiła ani jednego podręcznika, a jeszcze większa grupa badanych utrzymuje, że nie przeznaczyła ani złotówki na pomoce naukowe. Z jednej strony może być to efekt polityki uczelni skierowanej na udostępnianie bezpłatnie materiałów dydaktycznych – przykładowo bogata oferta podręczników w bibliotekach lub fakt, że uczelnia zapewnia większość pomocy naukowych przesądza o tym, że studenci nie widzą potrzeby zakupu podręczników lub pomocy naukowych. Z drugiej strony może być jednak tak, że niekorzystna sytuacja materialna studenta wywiera wpływ na to, że studenci starają się rozsądnie dysponować ograniczonymi środkami finansowymi, a więc czynią oszczędności na zakupie podręczników lub innych pomocy naukowych.

O ile pierwszego przypuszczenia nie można bezpośrednio sprawdzić przy pomocy zebranego materiału analitycznego⁹, to przynajmniej częściowo można sprawdzić drugą z hipotez mówiącą o związku zachodzącym między sytuacją materialną studentów a oszczędnościami czynionymi kosztem nabywania materiałów niezbędnych w trakcie nauki.

Jak pokazują powyższe wyniki szczegółowych analiz przypuszczenie, że studenci nie kupują materiałów niezbędnych w trakcie studiów z powodu niekorzystnej sytuacji materialnej, nie znajduje potwierdzenia w zebranych danych. Zazwyczaj okazuje się bowiem, że podobna frakcja studentów – wśród grup różniących się sytuacją materialną i jednocześnie nieróżniących się trybem studiów – deklarowała brak wydatków na poszczególne kategorie materiałów pomocnych w trakcie studiowania. Przykładowo wśród studentów stacjonarnych w grupach różniących się pod względem sytuacji materialnej zawsze około 19% studentów deklarowało, że nie dokonało zakupu ani jednego podręcznika w trakcie roku akademickiego. Natomiast w przypadku kategorii wydatków przeznaczanych na pomoce naukowe można odnotować prawidłowość dokładnie przeciwną do oczekiwanej. Gdyż to właśnie wśród studentów znajdujących się w gorszej sytuacji materialnej odnotowuje się niższy procent tych, którzy nie przeznaczyli na pomoce naukowe ani złotówki, niż wśród studentów oceniających swoją sytuację materialną jako dobrą. A zatem studenci znajdujący się w gorszej sytuacji materialnej częściej niż ci mający dobrą sytuację materialną dokonywali zakupów pomocy naukowych.

⁹ Wnioskując pośrednio z pozytywnych ocen dotyczących uczelnianych bibliotek, można sądzić, że na Uniwersytecie Warszawskim studenci mają dostęp do bogatych zbiorów bibliotecznych i systemów elektronicznych ograniczających koszty pozyskiwania materiałów – por. Izdebski i inni (2009).

Tabela 4. Procent studentów Uniwersytetu Warszawskiego nieprzeznaczających żadnych środków finansowych na poniższe kategorie wydatków według trybu studiów i oceny sytuacji materialnej

Tryb studiów	Ocena sytuacji materialnej	Kategorie wydatków			
		podręczniki	ksero	pomoce naukowe	pozostałe
stacjonarne	dobra	19,3	3,0	32,6	73,3
	przeciętna	19,9	1,4	28,0	64,8
	zła	18,8	2,3	22,2	54,1
niestacjonarne – wieczorowe	dobra	12,6	4,8	29,7	69,0
	przeciętna	12,4	3,3	28,3	57,4
	zła	9,0	4,7	24,6	46,0
niestacjonarne – zaoczne	dobra	13,6	7,5	32,7	64,8
	przeciętna	13,0	6,5	37,7	60,1
	zła	10,1	4,0	21,4	46,4

Zebrane dane w trakcie II edycji „Ogólnouniwersyteckiej Ankiety Oceniającej Jakość Kształcenia na UW” umożliwiają opis zróżnicowania wydatków studentów kolejnych lat studiów. Szczegółowe wyniki tej analizy przedstawia poniższa tabela i w związku z tym nie ma sensu ich dokładnie omawiać. Jednak warto zaakcentować niektóre prawidłowości ujawniające się w materiale empirycznym.

Po pierwsze warto podkreślić, że studenci młodszych roczników przeznaczają wyraźnie wyższe kwoty na zakup podręczników niż studenci starszych lat. Z kolei w przypadku wydatków na ksero ujawnia się przeciwna zależność: studenci młodszych roczników wydają znacznie niższe kwoty na kserokopie niż ich starsi koledzy. Przypuszczalnie o tym stanie rzeczy w przeważającej mierze decydują dwa powiązane ze sobą czynniki: program studiów oraz procesy adaptacji studentów do oczekiwań/wymagań wykładowców. Na pierwszych latach studiów przeważają zajęcia podstawowe, a do tych zajęć dostępne są podręczniki. Na wyższych latach, gdy kursy są coraz bardziej wyspecjalizowane, nie ma jednego podręcznika, a korzysta się z wielu książek i publikacji. Z drugiej strony studenci, adaptując się do stawianych im oczekiwań na wyższej uczelni, w kolejnych latach nauki nabierają przekonania, że część podręczników nie będzie im w przyszłości potrzebna, a te użyteczne – w ich przekonaniu – fragmenty podręczników po prostu skserują.

Po drugie należy podkreślić, że wraz z rokiem studiów zmienia się wysokość wydatków na pomoce naukowe. Szczególnie ta prawidłowość jest widoczna wśród studentów stacjonarnych i niestacjonarnych-wieczorowych. Studenci starszych lat na pomoce naukowe przeznaczają większe środki. Przykładowo wśród osób kształcących się w trybie stacjonarnym wydatki na pomoce naukowe studentów V roku są – średnio biorąc – o 60% wyższe od wydatków studentów I roku.

Analizując wydatki studenckie, należy podjąć próbę odpowiedzi na pytanie, czy koszty studiowania są warunkowane przez kierunek studiów. Prowadzenie studiów z zakresu nauk przyrodniczych lub technicznych, z uwagi choćby na koszt wyposażenia laboratoriów,

wymaga bez wątpienia większych nakładów niż realizacja programu studiów z zakresu nauk humanistycznych. W związku z tym pojawia się pytanie, czy koszty, które ponoszą studenci na kierunkach przyrodniczych i humanistycznych, są także różne? Analizy dotyczące wydatków studentów poszczególnych kierunków studiów przynoszą ciekawe wyniki¹⁰.

Tabela 5. Średnia wysokość wydatków studentów Uniwersytetu Warszawskiego według trybu studiów i roku studiów (w zł)

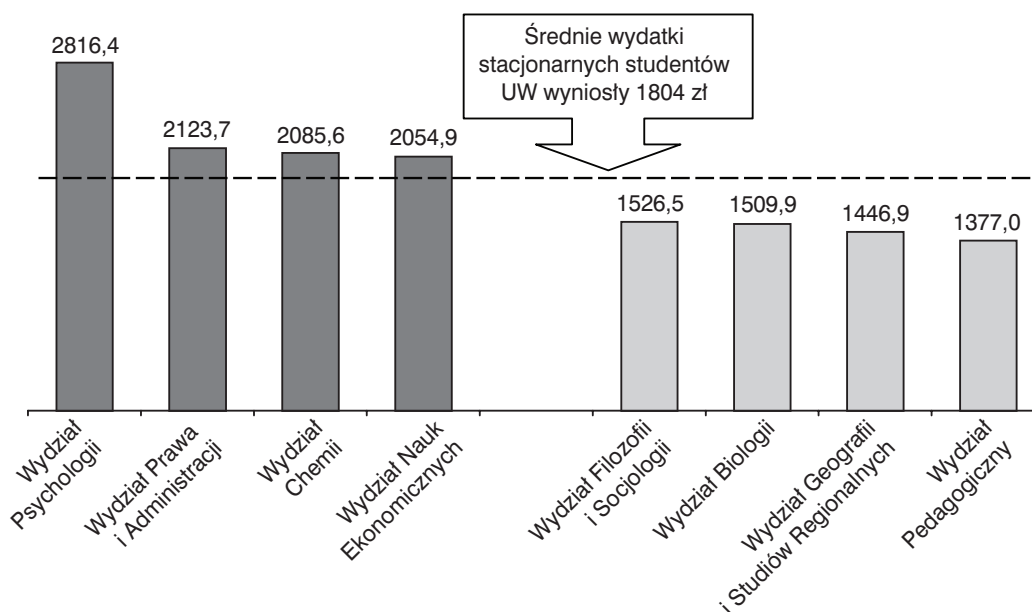
Tryb studiów	Rok studiów	Kategorie wydatków					
		opłaty za studia	dojazdy	podręczniki	ksero	pomoce naukowe	pozostałe
stacjonarne	I	65,0	508,7	236,9	159,1	109,3	793,3
	II	112,4	510,5	206,2	175,4	106,0	580,3
	III	178,4	521,9	201,4	186,6	123,4	696,4
	IV	222,6	479,2	188,1	177,3	131,3	547,1
	V	220,4	508,7	194,5	178,5	175,9	451,2
niestacjonarne – wieczorowe	I	6204,0	491,8	316,5	131,6	99,0	406,8
	II	5869,3	583,2	310,2	158,2	103,9	304,8
	III	6056,3	587,1	298,9	190,6	111,9	344,9
	IV	6077,6	651,6	271,1	156,9	114,5	254,4
	V	6117,3	595,8	240,3	200,0	127,7	219,8
niestacjonarne – zaoczne	I	5036,1	501,9	325,0	112,2	99,4	211,5
	II	4626,6	519,0	340,0	136,7	96,0	225,0
	III	4524,0	406,5	318,4	143,6	87,8	97,7
	IV	5281,5	506,9	266,8	128,7	82,0	174,8
	V	5363,4	566,0	256,2	147,9	100,2	133,4

Wysokość łącznych wydatków studenckich jest w pewnej mierze uwarunkowana kierunkiem kształcenia. Co więcej, różnica między studentami wydziału psychologii (tj. tymi, którzy deklarowali najwyższe wydatki), a studentami wydziału pedagogiki (czyli tymi, którzy deklarowali najniższe wydatki) jest duża. Wynosi blisko 1450 zł w skali roku akademickiego lub, mówiąc inaczej, studenci psychologii na naukę przeznaczają ponad dwukrotnie wyższe środki niż studenci pedagogiki.

Jednak hipoteza, że osoba kształcąca się na kierunkach przyrodniczych ponosi wyraźnie wyższe koszty na studiowanie niż osoba kształcąca się na kierunkach humanistycznych, w świetle zebranego materiału nie znajduje potwierdzenia. Wśród studentów ponoszących najwyższe, jak i tych, których wydatki są najniższe, odnajdziemy studentów zarówno z kierunków przyrodniczych, jak i humanistycznych.

¹⁰ Analiza ta została przeprowadzona jedynie wśród zbiorowości studentów studiów stacjonarnych, ponieważ na niektórych wydziałach UW nie ma możliwości kształcenia się w trybie niestacjonarnym.

Rysunek 3. Przeciętna wysokość wydatków studentów stacjonarnych wybranych* wydziałów Uniwersytetu Warszawskiego (w zł)

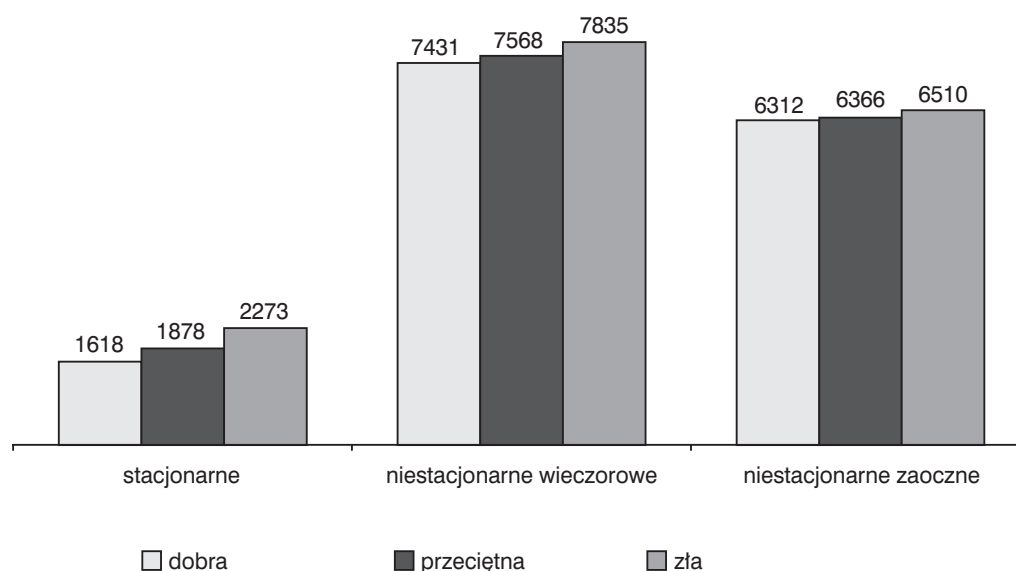

* W powyższej prezentacji uwzględniono jedynie osiem wydziałów, których studenci ponosili najwyższe bądź najniższe wydatki związane ze studiowaniem

Zebrane w badaniu dane umożliwiają także naświetlenie innego, ważnego zagadnienia; a mianowicie związków zachodzących między sytuacją materialną studentów a wysokością wydatków przeznaczanych na studiowanie. Trudna sytuacja materialna, jak już wyżej wspomniałem, może być poważną barierą w zdobywaniu wykształcenia na wyższej uczelni, co przejawiałoby się w niższych wydatkach mniej zamożnych studentów, którzy po prostu nie mogą ponosić tak znacznych kosztów studiowania jak ich zamożniejsi koledzy. Choć prezentowane dane (por. tabela 4) nie potwierdzają takiej prawidłowości, jednak analiza nie uwzględniała wydatków wszystkich badanych studentów. Wyniki obejmujące całą badaną zbiorowość – prezentowane na poniższym rysunku – pokazują, że łączne wydatki przeznaczane na kształcenie wśród mniej zamożnych studentów są wyższe niż wydatki ich zamożniejszych kolegów. Szczególnie wyraźna jest ta zależność w zbiorowości osób kształcących się na studiach stacjonarnych. O ile wśród badanych oceniających swoją sytuację materialną jako dobrą wysokość łącznych wydatków na studiowanie wyniosła 1618 zł, o tyle wśród tych respondentów, którzy ocenili swoją sytuację materialną jako złą, wyniosła 2273 zł. A zatem w tym wypadku niezamożni studenci wydawali na kształcenie o ponad 40% więcej niż ich lepiej sytuowani koledzy.

Przypuszczalnie oznacza to, że gorzej sytuowani studenci (ich rodzice) są gotowi do bardzo dużych poświęceń finansowych, upatrując w uzyskaniu wyższego wykształcenia szansę na polepszenie swojej sytuacji materialnej w niedalekiej przyszłości. Zapewne dla wielu mniej zamożnych studentów jest to jedyna szansa na poprawę swojego losu, w związku z tym naukę traktują bardzo poważnie, ponosząc nawet wyższe wydatki niż ich zamożni koledzy.

Rysunek 4. Przeciętna wysokość wydatków studentów według trybu studiów i oceny sytuacji materialnej (w zł)

Podsumowanie

Celem niniejszego opracowania jest przede wszystkim opis wydatków studentów największej polskiej uczelni na podstawie wyników dużego badania ankietowego. Przedstawione wyniki pokazują nie tylko strukturę i wysokość wydatków przeznaczanych na studiowanie, dostarczając użytecznych informacji w kontekście dyskusji na temat systemów stypendialnych, ale też i inne możliwości ograniczania barier finansowych w dostępie do wyższego wykształcenia. Przykładowo bogate zasoby bibliotek, odpowiednio przygotowana infrastruktura dydaktyczna, efektywna dystrybucja materiałów dydaktycznych wśród studentów, szerokie wykorzystywanie możliwości, jakie dają nowe technologie, to czynniki mogące ograniczać koszty studiowania i tym samym zwiększające dostępność kształcenia na studiach wyższych w Polsce dla osób mniej zamożnych. A właśnie dla takich osób – jak wskazują prezentowane wyniki badań – możliwość zdobycia wyższego wykształcenia jest szczególnie ważna. Stanowi realną, często jedyną, szansę na poprawę statusu materialnego.

Bibliografia

- Eurostat (2003). *Household Budget Surveys in the EU. Methodology and Recommendations for Harmonisation – 2000*. Luxembourg: Eurostat.
- Eurostat (2009). *Europe in figures. Eurostat yearbook 2009*. Luxembourg: Eurostat.
- GUS (1993). *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 1992*. Warszawa: GUS.
- GUS (1999). *Metodyka badań budżetów gospodarstw domowych*. Warszawa: GUS.
- GUS (2002). *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2001*. Warszawa: GUS.
- GUS (2010). *Mały Rocznik Statystyczny 2010*. Warszawa: GUS.

Izdebski, A., M. Jasiński, T. Zając, M. Kowalski, (2009). *Raport z drugiej edycji badań jakości kształcenia na UW*. Warszawa: Wydawnictwo UW.

Izdebski, A. (2010). „Ogólnouniwersytecka Ankieta Oceniająca Jakość Kształcenia na Uniwersytecie Warszawskim – przykład dobrych praktyk ewaluacji jakości kształcenia wyższego. Przegląd kluczowych aspektów badania”. W: W. Przybylski, S. Rudnicki, A. Szwed (red.), *Ewaluacja jakości dydaktyki w szkolnictwie wyższym. Metody, narzędzia, dobre praktyki*, Kraków: Wydawnictwo WSE.

Expenses of Warsaw University Students

Nearly 2 million students are currently being educated at Polish universities. All students - regardless of the mode and type of studies – have to bear certain costs of acquiring knowledge. The topic of education costs has sparked numerous discussions, as necessary expenses on education covered by students can be a serious barrier of the access to education and may determine students' educational career. Therefore, the knowledge of the range of necessary financial expenses on higher education should serve as a useful tool to construct the scholarship systems. This paper tries to fill in this gap by estimating students' expenses using the results of a large-scale survey as its base.

Between 1.06.2009 and 31.07.2009 Education Evaluation Unit at Warsaw University conducted a survey among students of 1st and 2nd cycle of studies at Warsaw University. More than 10 000 students of the biggest university in Poland took part in this research. One of the aims of the survey was to determine the range of students' expenses connected with getting education. Although the results obtained are of an approximate nature and concern only one university, their main merit lies in the fact that they allow to estimate both the general costs of studying as well as to determine main categories of students' expenses. The paper discusses the structure and the range of students' expenses, taking into consideration the diversification resulting from a type of studies, fields of study and students' and the cycles of study at Warsaw University.